

Examen VWO

2022

tijdvak 3
dinsdag 5 juli
13.30 - 16.30 uur

geschiedenis

Dit examen bestaat uit 25 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 71 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende zes voorbeelden van Europese samenwerking staan in willekeurige volgorde:

- 1 Heersers van verschillende landen maakten tijdens het Congres van Wenen afspraken over de machtsverdeling in Europa.
- 2 Kooplieden en steden uit verschillende Europese landen sloten zich aan bij de Hanze.
- 3 Meteen na het rampjaar sloten de Republiek, Spanje, de Rooms-Duitse keizer en de hertog van Lotharingen, samen de 'Liga van Den Haag', een anti-Frans bondgenootschap.
- 4 Met het sluiten van het 'Drievoudige Verbond' gingen Engeland, Frankrijk en de opstandige Nederlandse gewesten samen de strijd aan tegen de macht van de Spaanse koning.
- 5 Ridders uit verschillende Europese landen sloten zich aan bij de legers van Karel Martel, de vorst die probeerde de opmars van islamitische legers in West-Europa te stoppen.
- 6 Vier jaar na het uitbreken van de Franse revolutie sloten Europese mogendheden een bondgenootschap om samen het Franse republicanisme te bestrijden.

- 2p 1 Zet deze gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

Gebruik bron 1.

Met zijn vraag over het verlenen van burgerschap wil Aristoteles een probleem aan de orde stellen.

2p

2 Geef aan:

- met bron welk probleem Aristoteles aan de orde stelt, en
- zonder bron waardoor dit probleem onder de toenmalige Atheense burgers voor onrust kan zorgen.

Door de eeuwen heen verdedigden auteurs, die 'apologeten' werden genoemd, het christelijke geloof.

Twee gegevens:

- 1 Justinus de Martelaar schreef een boek, gericht aan de Romeinse keizer, waarin hij het christendom verdedigde tegen de beschuldiging dat christenen zich schuldig maakten aan atheïsme en kannibalisme.
- 2 In de *Doctrina Jacobi nuper Baptizati* uit de zevende eeuw werd geschreven dat in het Midden-Oosten "een profeet" was verschenen die ten onrechte beweerde dat hij de sleutel tot het paradijs bezat.

Het past bij de positie van het christelijke geloof in die tijd dat de apologeten het noodzakelijk vonden hun verdediging te schrijven.

2p

3 Toon dit aan voor elk gegeven, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een passend kenmerkend aspect.

Let op: je mag een kenmerkend aspect maar één keer gebruiken.

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

De Griekse filosoof Aristoteles (384 v.Chr. - 322 v.Chr.) schreef in zijn boek *Politika* over het verlenen van burgerschap:

Dit is ingewikkelder in het geval van diegenen die na een revolutie het burgerschap kregen, zoals in het Athene van Kleisthenes na de verdrijving van de tirannen, want hij [Kleisthenes] verleende veel metoiken¹⁾, zowel vreemdelingen als slaven, het burgerschap. De vraag in zulke gevallen is niet wie burger is, maar of die persoon burger zou moeten zijn.

noot 1 inwoners zonder burgerschap

De middeleeuwen

Gebruik bron 2.

Stel: je doet onderzoek naar de strijd om Antiochië tijdens de Eerste Kruistocht. Je hebt twee onderzoeksgebieden:

- 1 Het verloop van de strijd om Antiochië.
- 2 De legitimatie voor de strijd tegen de Turken.

4p 4 Leg uit dat de bron:

- minder bruikbare informatie bevat voor je eerste onderzoeksgebied en
- meer bruikbare informatie bevat voor je tweede onderzoeksgebied.

Gebruik bron 3.

Je concludeert dat het stadsrecht van Beverwijk past bij ontwikkelingen in de late middeleeuwen.

4p 5 Ondersteun deze conclusie door uit te leggen:

- met artikel 4 welk kenmerkend aspect uit de late middeleeuwen je met het stadsrecht kunt illustreren, en
- met artikel 5 op welke wijze het stadsrecht de relatie versterkt tussen Beverwijk en het verzorgingsgebied van de stad.

In Harderwijk werd in een bouwput een middeleeuws 'paardgewichtje' gevonden. Dit gewichtje, in de vorm van een paard, werd gebruikt voor het wegen van zilveren en gouden munten. Dit was noodzakelijk, omdat in de middeleeuwen de waarde van de verschillende munten werd bepaald aan de hand van hun gewicht in edelmetaal.

2p 6 Verklaar dat het gebruik van dit gewichtje in Harderwijk:

- mede voortkwam uit het Harderwijker lidmaatschap van de Hanze, en
- door een economische innovatie in de late middeleeuwen steeds minder vóórkam in handelstransacties.

Gebruik bron 4.

Twee conclusies over het boek van Leonardo Bruni:

- 1 Bruni keurt een politieke ontwikkeling uit de late middeleeuwen af.
- 2 Bruni loopt vooruit op een culturele ontwikkeling in de tijd van de renaissance.

4p 7 Leg beide conclusies uit, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een verschillend kenmerkend aspect.

Let op: je mag een kenmerkend aspect maar één keer gebruiken.

De middeleeuwen

---

bron 2

In 1098, tijdens de Eerste Kruistocht, veroveren de kruisvaarders de stad Antiochië op de Turken. Vervolgens belegeren de Turken Antiochië drie weken. De Franse priester Petrus Tudebodus nam deel aan de Eerste Kruistocht en schreef in een verslag hierover:

De Turken vielen vervolgens aan en maakten met hun pijlen vele slachtoffers. (...) De tweede Turkse strijdmacht rukte nu ook op en begon onze mannen te omsingelen en te verwonden met projectielen en pijlen. Op dat moment kwam er een enorm leger op witte paarden en met wapperende witte banieren vanuit de bergen gereden. Onze manschappen waren erg verward toen ze dit leger zagen, tot ze beseften dat dit de voorspelde hulp van Christus was (...). De aanvoerders van deze hemelse troepen waren Sint Joris en de heiligen Demetrius en Theodorus. Let wel, wat hier staat is geloofwaardig, want vele christenen hebben dit met hun eigen ogen gezien. (...) De Turken en andere heidenen schreeuwden het uit en onze mannen, onder aanroepen van de Enige en Ware God, gaven hun paarden de sporen richting de vijand. Zo gingen ze in de naam van Jezus Christus en van het Heilige Graf de strijd aan en met Gods hulp verpletterden de christenen de ongelovigen.

bron 3

In 1298 verleent Jan, graaf van Holland en Zeeland, aan de poorters van Beverwijk stadsrechten. Artikel vier en vijf van het stadsrecht luiden:

4: Verder hebben wij na het overleg met ons en onze mannen passend gevonden om toe te staan dat de stad Beverwijk dat recht geniet dat in de tekst van deze oorkonde opgenomen is, namelijk dat als iemand, ongeacht waarvandaan, naar de genoemde stad komt en poorter wil worden, de poorten en de toegangen voor hem open zullen staan, op voorwaarde dat hij ons en onze opvolgers en deze stad trouw zweert.

5: Iedere poorter zal evenwel, als het nodig is, veertig dagen krijgen in de maand juli en augustus om te oogsten, en evenveel dagen in de herfst om te zaaien buiten de grenzen van bovengenoemde stad, op voorwaarde dat hij, nadat de genoemde tijd is verstreken, terugkeert naar de stad om daar verder te verblijven.

bron 4

In 1404 schrijft Leonardo Bruni, een hoge ambtenaar in dienst van de Italiaanse stad Florence, een boek over die stad:

Zoals men gewoonlijk ook doet wanneer men een individueel persoon tot onderwerp heeft, zo willen we de oorsprong van het Florentijnse volk onderzoeken en nagaan van welke voorvaderen de Florentijnen afstammen en wat zij thuis en elders in ieder tijdperk hebben volbracht. (...) Het luisterrijke Florence is als Romeinse kolonie gesticht in de tijd dat de heerschappij van het Romeinse volk op haar hoogtepunt was. (...) De Caesars, Antoniussen, Tiberiussen, en Nero's¹), deze vijanden en vernietigers van de Romeinse Republiek, hadden de vrijheid nog niet teniet gedaan. De vrijheid was nog heilig en ongeschonden (...). Hieruit komt, naar ik meen, het verschijnsel voort dat in deze stad meer dan in andere steden valt te bespeuren: dat de Florentijnen het allermeest hun vrijheid koesteren en tirannen zeer vijandig gezind zijn.

noot 1 Bruni bedoelt Romeinse heersers.

Vroegmoderne tijd

Gebruik bron 5.

Een bewering:

In deze prent wordt kritiek weergegeven op het bestuur van de Nederlandse gewesten.

- 3p **8** Ondersteun deze bewering door:
- het besluit van Philips II te noemen dat de aanleiding vormt voor het maken van deze prent en
  - uit te leggen welke kritiek over het bestuur van de gewesten wordt weergegeven, waarbij je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 6.

In de jaren 1660 introduceert Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), de Franse minister van financiën, een nieuw economisch beleid in Frankrijk.

- 3p **9** Noem dit nieuwe beleid **en** leg uit met een verwijzing naar de bron dat dit nieuwe beleid noodzakelijk is.

In 1668 schreef de Nederlandse filosoof Adriaan Koerbagh in zijn boek dat hij zich verbaasde dat in de Bijbel "valt te lezen dat God zelf van boven naar beneden kwam, om een gezellig praatje te maken met een of ander godzalig mens en om dan meteen bij hem te blijven logeren".

- 2p **10** Leg uit welk verlicht uitgangspunt Koerbagh toepaste op verhalen in de Bijbel.

Gebruik bron 7.

Jefferson gaat bij het schrijven van deze tekst uit van de politieke ideeën van Rousseau.

- 4p 11 Leg dit uit voor twee politieke ideeën van Rousseau, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de bron.

Twee gebeurtenissen uit de Franse Revolutie:

- 1 Op 17 juni 1789 richtten de vertegenwoordigers van de derde stand van de Staten-Generaal de Nationale Vergadering op en begonnen vervolgens met het schrijven van een grondwet. Verschillende vertegenwoordigers van de geestelijkheid en de adel sloten zich bij de Nationale Vergadering aan.
- 2 Op 27 juni 1789 beval koning Lodewijk XVI alle vertegenwoordigers van de geestelijkheid en de adel die zich nog niet hadden aangesloten bij de Nationale Vergadering, om dat alsnog te doen.

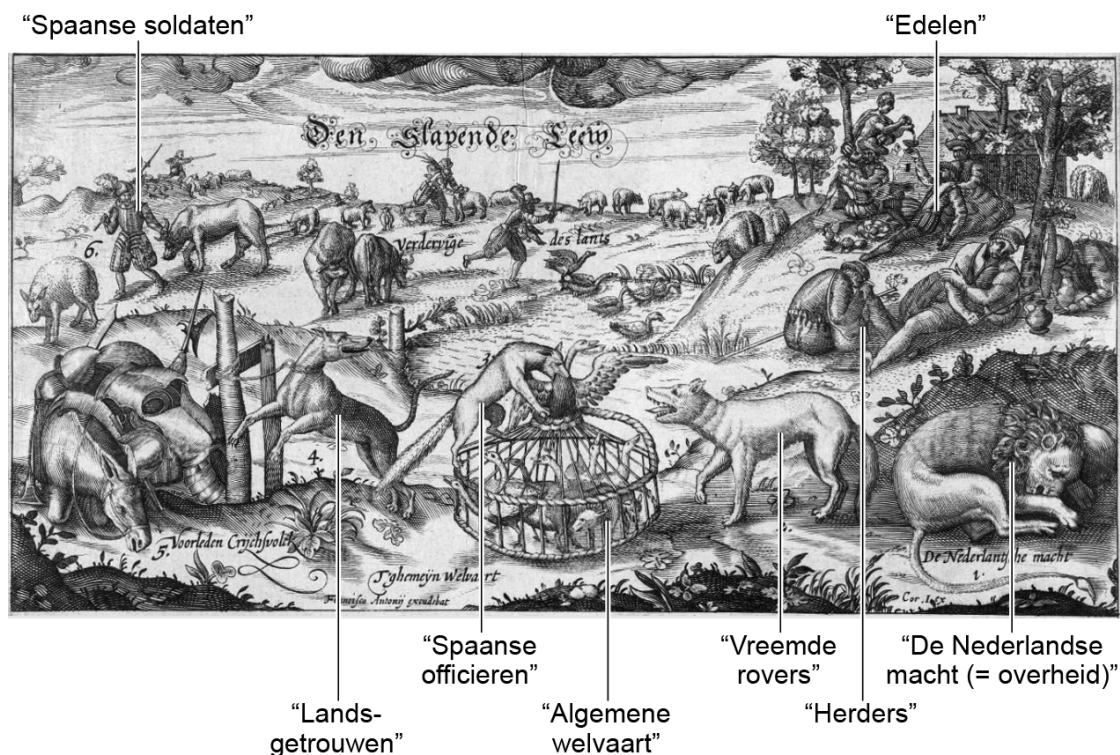
- 2p 12 Geef aan waardoor:

- Lodewijk XVI zich in zijn positie bedreigd voelde door de oprichting van de Nationale Vergadering, en
- Lodewijk XVI verwachtte dat zijn bevel van 27 juni zijn positie zou beschermen.

Vroegmoderne tijd

bron 5

Een Nederlandse prent over het jaar 1567 met als titel *De slapende leeuw*:

bron 6

Economische cijfers van omstreeks 1650:

Franse export naar de Republiek		Franse import uit de Republiek	
Goederen	Waarde	Goederen	Waarde
wijn	6.193	wollen stoffen	6.890
graan en noten	3.450	parfumerieën	3.193
zout	2.489	suiker en snoepgoed	1.885
linnen stoffen	1.583	juwelen	1.835
overige goederen	1.986	linnen	1.700
		metalen (ijzer enz.)	1.500
		wapens en munitie	1.235
		kleurstoffen	1.035
		overige goederen	2.172
totaal	15.701	totaal	21.446

Toelichting:

Alle getallen zijn in 1000 Franse ponden.

bron 7

In 1774 stelt de politicus Thomas Jefferson voor om namens de Amerikaanse kolonies een verzoekschrift te schrijven aan de Britse koning:

Dat zijne majesteit moge begrijpen dat we reden hebben dit te verwachten wanneer hij erbij stilstaat dat hij niet meer is dan de hoogste dienaar van het volk, aangesteld door de wet, en met duidelijk afgebakende bevoegdheden, om te assisteren in de werking van de grote overheidsmachine, die ten behoeve van hen is ingesteld en bijgevolg ook onder hun toezicht staat. (...) Om hem eraan te herinneren dat onze voorouders, voordat ze naar Amerika emigreerden, vrije inwoners waren van de Britse gebieden in Europa en een recht bezaten dat de natuur aan alle mensen heeft gegeven: om het land waar zij toevallig, niet door een bewuste keuze zijn gevestigd, te verlaten en op zoek te gaan naar nieuwe leefgebieden; en daar nieuwe samenlevingen te vestigen, onder wetten en regels die naar hun idee het meest het algemene geluk bevorderen.

Moderne tijd

Twee gegevens over de Chinese geleerde Yan Fu (1854-1921):

- 1 Yan Fu vertaalde na een verblijf in Groot-Brittannië boeken van Adam Smith en van Montesquieu.
- 2 Yan Fu koos ervoor deze boeken te vertalen in het klassieke Chinees van de elite.

Een bewering:

De vertalingen van Yan Fu stimuleerden de Zelfversterkingsbeweging.

- 2p **13** Geef voor beide gegevens aan op welke wijze dit de Zelfversterkingsbeweging stimuleerde.

Gebruik bron 8.

Paus Leo XIII heeft verschillende motieven voor het uitbrengen van de encycliek *Rerum Novarum*.

- 4p **14** Licht dit toe door uit te leggen dat paus Leo XIII:
- een confessionele invulling geeft aan de discussie over de sociale kwestie, en
  - met deze encycliek de opkomst van een andere politiek-maatschappelijke stroming wil tegengaan.

Gebruik bron 9.

Wilhelmina Drucker beschrijft in de brochure thema's als:

- 1 het burgerlijk gezinsideaal
- 2 het maatschappelijke thema drankmisbruik

- 4p **15** Leg voor beide thema's uit welke boodschap Wilhelmina Drucker met deze thema's over de maatschappelijke positie van de vrouw wil weergeven.

Een gegeven:

In oktober 1911 riep het Chinese keizerlijke hof de hulp in van Yuan Shikai, die daarop verschillende eisen stelde, zoals:

- Verleen amnestie aan iedereen die wordt vastgehouden wegens politieke overtredingen.
- Verbied dat leden van de keizerlijke familie nog langer in de regering mogen werken.
- Laat het parlement vanaf heden alle verdragen beoordelen voordat de keizer deze goedkeurt.

Het optreden van Yuan Shikai paste bij de politieke situatie in die tijd.

- 3p **16** Toon dit aan door:
- te verklaren dat het keizerlijke hof Yuan Shikai om hulp vroeg vanwege zijn functie, en
  - uit te leggen dat uit de eisen van Yuan Shikai bleek dat hijzelf een politiek doel nastreefde.

Gebruik bron 10.

Mao schrijft dit rapport naar aanleiding van boerenopstanden in de provincie Hunan. Met dit rapport levert hij kritiek op de nationalistische partij vanuit een communistisch standpunt.

3p 17 Licht dit toe door:

- uit te leggen vanuit welk communistisch standpunt Mao kritiek heeft op de nationalistische partij, en
- aan te tonen dat zijn visie hierop past bij het in de praktijk brengen van een totalitaire ideologie.

Twee gegevens uit een historisch onderzoek naar de gevolgen van de Amerikaanse beurskrach van 1929:

- 1 Duitsland was het eerste land buiten de Verenigde Staten dat werd getroffen door de beurskrach.
- 2 De economie van de Sovjet-Unie ondervond nauwelijks gevolgen van de beurskrach.

2p 18 Geef voor beide landen apart een verklaring voor het effect van de Amerikaanse beurskrach op de economie.

De volgende slogans die in China zijn gebruikt om Chinese burgers te activeren, staan in willekeurige volgorde:

- 1 Bij de Grote Sprong Voorwaarts werden Chinese burgers opgeroepen om in actie te komen met de slogan 'Durf na te denken, durf te handelen'.
- 2 De bokkers riepen 'Steun de Qing, vernietig de vreemdeling'.
- 3 De leiders van de Nian-opstand riepen op 'De rijken te vermoorden en de armen te helpen'.
- 4 Met de slogan 'Vernietig de bende van vier' werd opgeroepen om de weduwe van Mao en drie van haar handlangers hun macht af te nemen.
- 5 'Vernietig de oude vier' was de slogan waarmee Rode gardisten werden opgeroepen om alle oude gebruiken, cultuur, gewoontes en ideeën aan te vallen.
- 6 Vlak na de start van de Japanse bezetting van Mantsjoerije riep Chiang Kaishek op tot 'Eerst binnenlandse samenwerking, dan verzet naar buiten toe'.

2p 19 Zet deze slogans in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 11.

Het artikel van *De Waarheid* past bij een communistisch vijandbeeld van de BRD.

- 2p **20** Leg uit welke boodschap over de BRD de schrijver van het artikel wil overbrengen, waarbij je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 12.

In deze prent geeft Behrendt een mening weer over gevolgen van het *Wirtschaftswunder*.

- 3p **21** Toon dit aan door:
- aan te geven welk economisch gevolg van het *Wirtschaftswunder* Behrendt weergeeft, en
  - uit te leggen welke mening Behrendt weergeeft over de politieke verandering die hierdoor plaatsvindt in Europa, waarbij je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar het linker deel en naar het rechter deel van de bron.

Gebruik bron 13.

Een bewering:

De directie van DAF sluit aan bij een sociale verandering in die tijd om reclame te maken.

- 2p **22** Leg deze bewering uit.

Een anekdote:

In 1966 publiceerde de Chinese staatskrant een artikel met daarin foto's van een zwemtocht van de 72-jarige Mao in de Yangtze-rivier. Er werd beschreven hoe Mao energiek "met ferme slagen de golven doorkliefde". Toen hij, volgens de pers, een andere zwemster passeerde die maar één zwemslag kende, pauzeerde Mao even om het meisje de rugslag te leren. Het artikel geeft mogelijk een eenzijdig beeld weer van de zwemtocht, omdat het artikel:

- 1 de Culturele Revolutie moet ondersteunen.
- 2 in de staatskrant verschijnt.

- 4p **23** Leg voor beide gegevens uit dat dit mogelijk leidt tot een eenzijdig beeld van de zwemtocht, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de anekdote.

Gebruik bron 14.

Ulrike Meinhof is in de jaren 1970 een actief lid van de Baader-Meinhof Gruppe. In dit interview zijn haar motieven hiervoor al zichtbaar.

- 3p **24** Ondersteun dit door:
- aan te tonen dat de kritiek van Meinhof op de regering van de BRD aansluit bij de ideologie van de Baader-Meinhof Gruppe, en
  - uit te leggen welke onderbouwing Meinhof geeft voor de latere werkwijze van de Baader-Meinhof Gruppe.

Op 10 april 1987 publiceerde *Neues Deutschland*, de krant van de Communistische Partij van de DDR, een interview met Kurt Hager. Hierin zei Hager, die lid was van de regering in de DDR, over het politieke beleid in de Sovjet-Unie: "Als je burens hun woning opnieuw behangen, moet jij je dan verplicht voelen dat ook te doen? "

De uitspraak van Kurt Hager werd gezien als typerend voor het politieke beleid van de regering van de DDR in 1987.

- 3p **25** Licht deze visie toe door:
- aan te geven bij welk politiek beleid van de regering van de DDR de uitspraak van Hager paste, en
  - uit te leggen dat dit beleid mede werd veroorzaakt door de veranderde buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie.

Moderne tijd

---

bron 8

In mei 1891 schrijft paus Leo XIII in de encycliek (een brief aan de gelovigen) *Rerum Novarum* (over nieuwe zaken):

Geef acht ook op het geestelijk heil, op de godsdienstige belangen van uw werklieden; u bent verplicht hun de tijd te laten voor hun godsdienstoefeningen; u mag hen bij hun arbeid in uw dienst niet blootstellen aan verleiding en zedelijke gevaren; u mag de zin voor huiselijkheid en spaarzaamheid bij hen niet laten verstikken; het is onrecht, als u hen met meer arbeid belast dan hun krachten toelaten, of verrichtingen van hen vordert, tegen welke hun leeftijd of hun kunne [sekse] zich verzet.

bron 9

Wilhelmina Drucker schrijft in 1892 in haar brochure *Een woordje aan de vrouwen van Nederland*:

Elke keer dat ik een stomdronken kerel tegen een muur of brugleuning zie vallen of in zichzelf vloekend voortwaggelen, zeg ik tot mijzelf: zie, dát kan voogd zijn (...), dát vertegenwoordigt de waarheid, terwijl de vrouw, die tobt en zwoegt en werkt om haar familie brood te verschaffen, of dagen en nachten blokt om kennis te vergaren, verre beneden zulke [mannen] staat.

bron 10

In 1927 schrijft Mao over de boerenopstanden in de Chinese provincie Hunan:

De belangrijkste doelwitten van de boeren zijn de lokale tirannen, de kwaadaardige adel en de wetteloze landheren, maar in het voorbijgaan maken ze ook een einde aan de patriarchale ideeën en instellingen, de corrupte ambtenaren in de steden en de slechte praktijken en gebruiken op het platteland. De aanval wordt met kracht en snelheid ingezet; zij die ervoor buigen, overleven en degenen die zich verzetten, zullen omkomen. (...) Elke revolutionaire kameraad moet weten dat de nationale revolutie een grote verandering op het platteland vereist. De revolutie van 1911 bracht deze verandering niet teweeg, vandaar dat deze mislukte.

bron 11

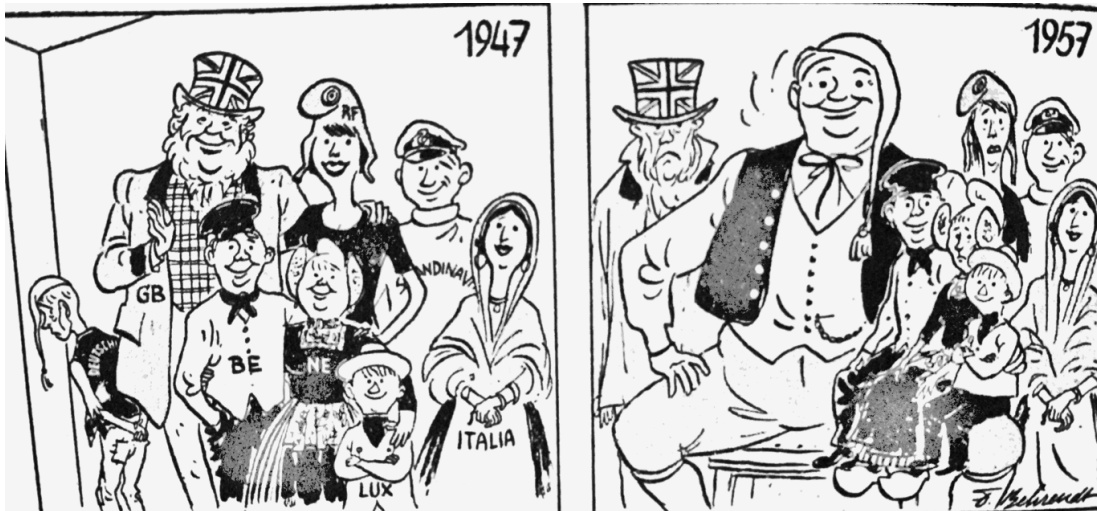
Op 21 oktober 1953 plaatst de Nederlandse communistische krant *De Waarheid* een bericht over de nieuwe regering van de BRD:

Tot de nieuwe ministers behoren onder anderen Theodor Oberländer, voormalig SA-Sturmführer¹⁾, Waldemar Kraft, voor de oorlog grootgrondbezitter in Polen en in 1939 SS-Hauptsturmführer¹⁾, Gerard Schröder, de vertrouwde advocaat van het staalconcern *Vereinigte Stahlwerke*, en de bankier Preusker, die Duitsland vertegenwoordigt in de Kolen- en Staalgemeenschap. (...) Gisteren heeft Adenauer in een rede voor de Bondsdag het program van zijn nieuwe regering uiteengezet. Hij verklaarde onder meer dat West-Duitsland zal aandringen op de snelle vrijlating van alle oorlogsmisdadigers die 'onschuldig gevangen worden gehouden in het buitenland'.

noot 1 officiersfunctie bij de SA en SS, nationaalsocialistische paramilitaire organisaties van de regering tijdens de jaren 1930 en 1940

bron 12

In 1957 verscheen in het *Algemeen Handelsblad* de volgende prent van Fritz Behrendt, met de titel *Europees familieportret*:

Toelichting:

Prent links (1947):

Duitsland (de westelijke zones) staat links met de rug naar de andere landen. In het midden achter staan Groot-Brittannië, Frankrijk en Scandinavië. Op de voorgrond staan België, Nederland, Luxemburg en Italië.

Prent rechts (1957):

West-Duitsland zit op het bankje met België, Nederland en Luxemburg op schoot. Achter de bank staan Groot-Brittannië, Frankrijk, Scandinavië en Italië.

bron 13

Foto uit 1959 van de officiële overhandiging van de eerste DAF 600, een auto die gemakkelijk te bedienen is door de automatische versnellingsbak, aan Truus Beliën-Smolders:

Toelichting:

Truus Beliën-Smolders is de eerste vrouwelijke burgemeester in Nederland.
De man is Hub van Doorne, directeur van DAF.

bron 14

In 1968 wordt Ulrike Meinhof door de televisiezender *Sender Freies Berlin* geïnterviewd. Ze zegt:

Ik vind [protest op] de straat in geen enkel opzicht een geschikt middel om iemands mening bekend te maken. Maar als je geen andere keus hebt, als je geen toegang hebt tot televisiezendtijd en minstens één of twee keer per week één of twee uur lang precies zeggen kan wat je te zeggen hebt ... Als je niet beschikt over de miljoenenoplage van kranten en weekbladen ... Als je dan openlijk een discussie wilt houden en je stuit op samenscholingsverboden en als je wilt demonstreren tegen demonstratieverboden, en alhoewel het wel om [de mening op] de straat gaat, (...) dan ben ik inderdaad van mening dat het buitengewoon democratisch is dat er mensen zijn die ondanks al deze verboden de enige mogelijkheid die hun overblijft, namelijk die van [protest op] de straat, gebruiken.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.